

ZORUNLU GÖÇ, TOPLUMSAL CİNSİYET VE MÜLTECİ KADINLAR

Burak BAŞKAN¹

Toplumsal yapıyı çözümlemeye çalışan bakış açıları, toplumun karşılaştığı gerçek sorunlar söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyet meselesini çoğunlukla ikincil bir olgu olarak algılayagelmişlerdir. Oysa toplumsal yapının önemli kategorilerinden olan toplumsal cinsiyet, toplumsal eşitsizlik çalışmalarında sistematik bir şekilde ele alınması gereken bir meseledir (Krüger, 2007, akt. Amelina & Lutz, 2019, s. 1). Toplumsal cinsiyet, kategori olarak toplumsal kimliğin etnik yapı, biyolojik cinsiyet, sosyal konum gibi diğer kategorileriyle kesişmekte ve o kategorilerin de bünyesinde bir unsur olarak yer almaktadır (Lazar, 2005, s. 1). Toplumsal cinsiyetin kesiştiği bu kategorilere kişilerin kökenini (*origin*) de eklemek mümkündür. Kişilerin kökenine yönelik toplumsal ön kabulleri ise belirli bir ülkede doğup doğmama, o ülkede çoğunluğu oluşturup oluşturmama, o ülkeye vatandaşlık bağıyla bağlı olup olmama, oraya isteğe bağlı göç neticesinde kalifiye bir işgücü olarak gelip gelmeme ya da oraya zorunlu göçün kaçınılmaz bir sonucu olarak sığınıp sığınmama gibi kişisel durumlar ve deneyimler şekillendirmektedir. Bir kişi, kökeniyle ilgili toplumsal kabullerle ve toplumsal cinsiyet rolleriyle toplum tarafından inşa edilir.

Toplumsal eşitsizliğin en net şekilde görüldüğü toplumsal cinsiyet kategorisinin, bugün pek çok toplumda dezavantajlı bir kategori olduğu su götürmeyecek mültecilikle bir arada ele alınması, dezavantajlı olma halinin farklı boyutlarının ortaya konabilmesi adına oldukça önemlidir. Bugün ana akım göç araştırmaları, erkeği doğal göç öznesi olarak kabul ederken kadının göçünü göç olgusunda bir istisna ya da erkek göçünün doğal sonucu (diğer bir ifadeyle erkek göçüne bağımlı göç) olarak görme eğilimindedir (Amelina & Lutz, 2019, s. 12). Hatta Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin tarihsel metinlerinden olan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde (UNHCR, 1951a) mülteci tanımı yapılırken sıklıkla *he*, *him*, *himself*, *his* gibi erkeği işaret eden İngilizce zamirler kullanılmış ve metin tüm mültecilerin öncelikle erkek

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
ORCID: 0000-0002-2885-5911, burak.baskan@erzurum.edu.tr

olduğu ön kabulüyle kaleme alınmıştır. Oysa kadınların göç deneyimleri, bu yerleşik 'pasif kadın' söylemini aşarak kadınları göç olgusunun öznelere konumuna getirmiştir. Kadınlara has göç deneyimlerinin sınırları ve imkânları toplumların yerleşik yapıları tarafından erkeklerden farklı şekilde çizilirken her yeni deneyimin bizatihi kendisi de erkek egemen yapısal hegemonyanın yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Kadınlara özgü göç deneyimlerini araştırmak bir taraftan kadınların göç çalışmalarındaki mevcudiyetini vurgulamak diğer taraftan da toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından yaratılmış farklı göç deneyimlerini gösterebilmek için gereklidir (Gönül, 2020, s. 83). Dahası toplumsal cinsiyet, dikkatleri kadınlığın ve erkekliğin anlamlandırılmasındaki tarihsel ve kültürel değişkenliğe yönelecek bir terminoloji ortaya koymaktadır. Böylece odak noktası, kültürel olması ve söylem tarafından yaratılmış anlamlardan meydana gelmesi bakımından toplumsal cinsiyete kaymaktadır (Glenn, 1998, s. 33).

Bu çalışmada zorunlu göç olgusunun toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları perspektifinden ele alınmasının gerekliliği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun ortaya konabilmesi için ise zorunlu göçte zorlanmış bireyler, toplumsal cinsiyet kaynaklı deneyimleri ve toplumsal cinsiyet rolleri ile bu roller üzerine bina edilmiş ana akım söylemler bakımından ele alınacaktır. Çalışmanın özgünlüğü, kadın göçünü erkek göçünün bir alt kümesi olarak gören erkek egemen bakış açılarından farklı olarak kadın mülteciliğini kendine has dezavantajlarıyla değerlendirip zorunlu göç öncesinden başlayarak geri dönüş sürecine kadar mekân temelli olarak incelemesidir. Bir diğer özgünlüğü de kadınların göç sürecindeki söylemsel olmayan deneyimleriyle söylemsel deneyimlerini bir arada ele almasıdır. Buradaki kadınlara has göç deneyimleri ifadesiyle amaçlanan mülteci durumuna düşmüş yeni bir toplumsal kadınlık inşa etmek değil, hâlihazırda toplum tarafından inşa edilmiş kadınlığın zorunlu göç aşamalarında toplumsal kadınlıktan kaynaklanan deneyimlerini ifşa etmektir.

Çalışmanın temel amacı; kadınların zorla yerlerinden edilme halini gerek göç ve mültecilikle ilgili konuların karar alıcıları, gerek mültecilere yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları, gerekse daha geniş kamuoyu nezdinde daha kalın çizgilerle çizmektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle zorunlu göçle ilgili kavramsal çerçeve çizilecek, ikinci bölümde mülteci kadınların çatışma ülkesinden varış ülkesine ve tekrar çatışma ülkesine doğru olan göç deneyimleri irdelenecek, son bölümde ise tüm bu süreçlerde inşa edilen 'mülteci kadın' söylemi analiz edilecektir.

Zorunlu Göçün Kavramsal Çerçevesi

Zorunlu göç olgusunu toplumsal cinsiyet bağlamında ele almadan önce zorunlu göçle bağlantılı belli başlı terimlerin hukuki tanımlarını ve göçle alakalı literatürde kullanılışlarını ortaya koymak gerekmektedir. En genel anlamıyla 'göç' (*migration*), bir ya da birden fazla insanın amacı, süresi ya da şekli fark etmeksizin uluslararası bir sınırı aşarak ya da bir devletin sınırları içerisinde yer değiştirmesiyle sonuçlanan nüfus hareketleridir. Bu tanım zorla yerinden edilmiş insanları, mültecileri, aile birleşimi ya da ekonomik amaçlarla yer değiştirenleri kapsamaktadır (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013, s. 35-36). 'Zorunlu göç' (*forced migration*), genellikle savaş ya da kargaşadan ve aynı zamanda siyasi, dini ve diğer türlü zulümden kaynaklanan zorlayıcı durumlar; doğal ya da insan kaynaklı felaketler, kalkınma kaynaklı yerinden edilmeler, çevresel yerinden edilmeler, kaçakçılık ve özellikle insan kaçakçılığı gibi sebepler sonucunda zorla yerinden edilmiş nüfusları ve mültecileri kapsamaktadır. 'Kayıtsız göç' (*undocumented migration*) ise ulus devlet tarafından düzenlenmemiş ya da kayıt altına alınmamış göç tipine karşılık gelmekte ve bir devletin sınırları içinde herhangi bir yasal bir statüye sahip olmadan ya da belirsiz bir yasal statüyle ikamet eden kişileri kapsamaktadır (Reed, 2018, s. 2).

Diğer taraftan göçmen, mülteci, sığınmacı gibi terimler aralarındaki önemli anlam farklarına rağmen çoğu zaman özensizce birbirlerinin yerine kullanılabilir. 'Göçmen' (*immigrant*) terimi, zorlayıcı bir dış etken olmadan kişilerin kendi hür iradeleriyle ve bireysel uygunluk nedenleriyle göç etme kararı aldığı tüm durumları içermektedir. Buradan hareketle göçmen terimi çoğunlukla, sosyal ve maddi imkânlarını artırmak ve kendileri ile aile fertlerinin hayat standartlarını artırmak amacıyla başka bir bölgeye ya da ülkeye göç etme kararı alan kişiler ve aileleri için kullanılmaktadır (Perruchoud & Redpath-Cross, 2013, s. 37). Yani burada hayatta kalabilmek için göç etme zorunluluğu yoktur, yalnızca daha iyi şartlara erişebilme ihtimali sebebiyle kişisel bir yer değiştirme tercihi vardır. Diğer taraftan 'mülteci' (*refugee*) ifadesi, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinde aşağıdaki gibi tanımlanan şahıslara karşılık gelmektedir:

... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen... (The United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 1951b)

Yani mülteci terimi, göçmen teriminden farklı olarak bir zorunluluk durumuna gönderme yapmaktadır. ‘Sığınmacı’ (*asylum seeker*) ise mülteci olarak kabul edilebilecek gerekli koşulları sağlayan, fakat mültecilik statüsünün resmi otoritelerce henüz verilmediği kişileri tarif etmektedir. Bunun yanında henüz başvuruda bulunmamış ya da daha önce yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişiler de ‘sığınmacı’ olarak adlandırılmaktadır (Hanbay Çakır & Karabacak, 2019, s. 7). Suriye İç Savaşı neticesinde Türkiye’ye zorunlu şekilde göç etmiş Suriyeliler için hangi terimin kullanılacağı konusunda ise ilgili Türkçe literatürde ciddi bir kafa karışıklığı söz konusudur. Türkiye’deki Suriyelilerin yasal durumuna bakıldığında, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 91. madde kapsamında çıkartılan Geçici Koruma Yönetmeliği, referans alınacak hukuk metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yönetmelikte yer alan Geçici Madde 1’de ise şu ifadelerle yer verilmektedir:

28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014)

Dolayısıyla Suriye’deki hayati tehlikeyi geride bırakmak amacıyla Türkiye’ye yerleşen Suriyeli nüfus geçici koruma altındadır ve yasal olarak mülteci olarak kabul edilmemektedir.

Buraya kadar ortaya konmaya çalışılan kavramsal çerçevenin ışığında, toplumsal cinsiyet kaynaklı toplumsal dezavantajlılığın ve ayrımcılığın da göç eden kişilerin yasal statüsüne, yani yukarıda belirtilen hangi terime karşılık geldiğine göre de değişkenlik göstereceği öngörülebilir. Çalışma koşullarını iyileştirmek ülke değiştiren ve başvurusu kabul edilmiş bir göçmen kadın ile hayatta kalmak için ülke değiştiren ve henüz hiçbir yasal statüye sahip olmayan bir sığınmacı kadının karşılaşacağı toplumsal cinsiyet temelli yapısal engeller hiç şüphesiz ki birbirinden farklı olacaktır. Bu çerçevede ilerleyen bölümde söz konusu tanım farklılıkları da göz önünde bulundurularak, zorunlu göçe maruz kalmış kadınların toplumsal dezavantajlılığı, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve söylemsel olmayan deneyimleri ile kadınlığın söylemsel inşası üzerinden incelenecektir.

Zorunlu Göç Sürecinde Kadın Olmak

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2020 yılı itibarıyla zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenine ciddi anlamda zarar veren olaylar sebebiyle dünya genelinde zorla yerlerinden edilmiş 82,4 milyon insan vardır

(UNHCR, 2021, s. 2). Türkiye ise yaklaşık 4 milyon kayıtlı mülteci ile dünyanın en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülkesi konumundadır (UNHCR, 2021, s. 8).² Ülkeye kayıtsız şekilde giriş yapanlar da göz önünde bulundurulduğunda bu sayının çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Hayatta kalma motivasyonu ile doğup büyüdükleri toprakları ve alışkın oldukları hayatı geride bırakmak zorunda kalan mülteciler, çoğu zaman sığındıkları topraklarda da aradıkları huzuru bulamamaktadırlar. Kadınların zorunlu göç sürecindeki deneyimleri ise bu huzursuzluk durumunu çok daha fazla şiddetlendirdiğinden zorunlu göç sürecinde kadın olma hâli akademik çalışmaların dikkatini yöneltmesi gereken bir konudur.

2020 yılı sonundaki durum esas alındığında dünya çapında zorla yerinden edilmiş insanların %51'inin kadın olduğu tespit edilmiştir (UNHCR, 2021, s. 3). Söz konusu kadınlar zorla yerinden edilmenin yol açtığı hâlihazırdaki dezavantajlı durumun yanında zorunlu göç sürecini başından sonuna kadın olarak yürütmenin kendine has zorluklarıyla ve göç edilen ülkedeki egemen ataerkil toplumsal yapıların yol açtığı cinsiyet temelli şiddet³ ve ayrımcılıklarla da karşı karşıya kalmaktadırlar.

Zorunlu göç sürecini bir kadın olarak yürütmenin zorlukları, en azından hayatta kalabilmenin mümkün olduğu varış ülkesine doğru henüz yola çıkmadan başlamaktadır. Kadınların ve kız çocuklarının zorunlu göç gerektiren ortamlarda erkeklere göre daha korunaksız oldukları herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Zira dünya genelinde kadınların karşılaştığı gündelik yapısal ayrımcılığın ve şiddetin çok daha fazlası çatışma ve yerinden edilme dönemlerinde görülmektedir (Shandilya & Chachra, 2022, s. 5). Söz konusu kadınlar henüz çatışma bölgesini terk edemeden ülkedeki mevcut otorite yanlıları tarafından cinsel istismara uğramakta, çatışma durumundaki tarafların silahlı güçleri tarafından cinsel taciz, tecavüz ve kaçırılma olaylarıyla karşı karşıya kalmakta ve kimi zaman da zorla hamile bırakılmaktadırlar (UNHCR, 2003, s.

² Burada BM, geçici koruma statüsündeki Suriyelileri de mülteci olarak tanımlamıştır. Oysa daha önce de anıldığı gibi YUKK 91. madde kapsamında çıkartılan Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 1. maddesine göre Suriyeliler geçici koruma altındadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Fakat bu tanım farkının, bu çalışmanın odak noktası ve amacı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Bu çalışmada Türkiye'deki Suriyelilerin çok büyük çoğunluğunun henüz mültecilik statüsü kazanmadığı ve geçici koruma altında yaşamların devam ettirdiği kabul edilmekle birlikte, hem bu çalışmanın yer aldığı kitabın odak noktasının mülteciler olması hem de atf yapılan pek çok eserde "Suriyeli mülteciler" ifadesinin kullanılmasından dolayı bu çalışmada da Suriyelilerle ilgili sorunlar 'mültecilik' çatısı altında ele alınacaktır.

³ Buradaki cinsiyet temelli şiddet (*gender-based violence*) ifadesi genel şiddeti belli bir bireyler grubuna yönelik cinsiyet temelli şiddetten ayırmak için kullanılmaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi (*CEDAW Committee*) tarafından bir insana biyolojik ya da toplumsal cinsiyet sebebiyle yönelen şiddet şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım fiziksel, zihinsel ya da cinsel zarar ve eziyeti kapsar (UNHCR, 2003, s. 10).

20). Bu süreçte kaynakların ve imkânların yetersizliğini ilk hissedenler de yine bu kadınlar ve çocuklar olmaktadır. Böyle ortamlarda yaşanan cinsel şiddetin önemli sebeplerinden biri, kadınların ve çocukların yasal otoritelere ve hukuki mekanizmalara erişimlerinin oldukça kısıtlı olmasıdır (Shandilya & Chachra, 2022, s. 5).

Çatışma bölgesinden varış ülkesine ulaşım süreci de kadınlar ve kız çocukları için ciddi tehlikeler barındırmaktadır. Bu süreçte kadınlar ve çocuklar, yol kesen eşkıyalar, sınır muhafaza sorumluları ve korsanlar tarafından yine cinsel saldırılara maruz bırakılmakta, insan kaçakçıları ve köle tüccarlarının eline düşebilmektedirler (UNHCR, 2003, s. 20). Dahası, göç sürecinin belirli bir fiziki dayanıklılık gerektirmesinden dolayı, kadınların, kız çocuklarının ve özellikle çocuklu kadınların bu fiziksel dayanıklılığı ortaya koyabilmesi kolay olmamaktadır. Kaçak yollarla başka ülkelere geçmeye çalışan Suriyeli kadınlar dağları aşmak, nehirlerden, dikenli yollardan ve sınırlarda açılmış hendeklerden geçmek durumunda kalmışlar; yetersiz beslenmek, uzun süre yürümek ve zaman zaman da koşmak zorunda olmalarından ve yanlarına yeterli erzak alamamalarından dolayı bitkin düşmüşlerdir (Cankurtaran & Albayrak, 2019, s. 46). Dolayısıyla kadınlar için zorunlu yolculuk da bir hayatta kalma mücadelesine dönüşmektedir. En önemli motivasyonun hayatta kalmak olduğu bir ortamda ise kadınların başta nüfus cüzdanı ve pasaport olmak üzere her türlü belgelerini, kıymetli evraklarını ve ziynet eşyalarını yanlarında getirebilmeleri de mümkün olmamaktadır. Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların ülkeye giriş biçimlerine bakıldığında ise bu kadınların yalnızca %15,9’unun pasaportla geçiş yaptığı tespit edilmiştir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2014b, s. 32). Diğer bir ifadeyle Suriyeli kadınların önemli bir kısmı Türkiye’ye pasaportsuz bir şekilde giriş yapmış, bazılarının ülkeye girişi kayıt altına bile alınmamıştır. Bu durum söz konusu kadınların bulundukları ülkede her türlü resmi işlem ve girişimlerini doğrudan etkilemektedir.

Barınma ve güvenlik konusu da mülteci kadınlar için varış ülkesindeki önemli zorluklardan biridir. Bu kadınların %10’u geçici barınaklarda, %16,1’i tamamlanmamış harabe binalarda, 0,8’i çadırlarda ve %0,4’ü ise kamu binalarında kalmaktadır (AFAD, 2014b, s. 42). Suriyeli kadınların %56,7’sinin ev hanımı (AFAD, 2014b, s. 28) olduğu da düşünüldüğünde ev ortamının kadınlar için önemi daha iyi anlaşılacaktır. Öncelikle sağlıklı koşullarda hayatı sürdürebilmek için kritik öneme sahip olan ev, fiziksel zorluklar karşısında daha kırılgan olan kadınlar ve çocuklar için oldukça önemli hale gelmektedir. Dahası, barınma biçiminin toplumdan dışlanma ve toplum tarafından ‘anormal’ kabul edilme için bir sebep teşkil ettiği günümüz toplumlarında bir kadının sosyalleşebilmesi ve çalışma hayatına dâhil olabilmesi için toplum tarafından ‘normal’ kabul edilen bir barınma biçimine sahip olması gerekmektedir. Dola-

yısıyla mülteci kadınların normal kabul edilmenin zorunlu şartlarından olan barınma ihtiyacının mutlaka karşılanması gerekmektedir.

Diğer taraftan kadınlar güvenli bir barınma imkânına erişseler bile bu kez de kadınlığın toplumsal inşasının önemli unsurlarından annelik rolü sebebiyle erkek mültecilere göre ilave zorluklar yaşayacaklardır. Dünya genelinde 2021 yılı itibarıyla 1 milyona yakın çocuğun mülteci olarak dünyaya geldiği tespit edilmiştir. Yalnızca 2018 ve 2020 yılları arasında dünyanın farklı ülkelerinde mülteci olarak doğan çocukların sayısı yıllık ortalama 290,000 ile 340,000 arasındadır (UNHCR, 2021, s. 3). Aralık 2021 itibarıyla yalnızca Türkiye’de yaşayan 0-4 yaş arası Suriyeli çocuk sayısı 511.033 iken 5-9 yaş arasındaki Suriyeli çocuk sayısı ise 571.165’dir (Türkiye Göç İdaresi, 2021). Yani 1 milyonun üzerinde Suriyeli çocuk Türkiye toprakları içinde bakıma muhtaçtır. Bu bakım sorumluluğu ise pek çok toplum tarafından tek başına anneye yüklenmektedir. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için harcanan emek ve zaman, kadınların çalışma yaşamına ve sosyalleşme imkânlarına ayırması gereken emek ve zamanı büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Zorunluluk halleri hariç annelik rollerinden uzak olan erkek mülteciler ise çalışma ve sosyalleşme için kadınlardan daha fazla emek ve zaman harcayabilme imkânına sahiptir.

Kadınların annelik rolleri sebebiyle evde daha çok vakit geçirmesiyle erkeklerin ev dışında daha çok vakit geçirmesi arasında ters yönlü bir nedensonuç ilişkisi de ortaya çıkabilmektedir. Suriyeli erkeklerin Türkiye’de kendi ülkelerine nazaran çok daha uzun mesai saatlerine sahip olması, evde vakit geçirme oranlarını düşürmektedir. Birçok kadın eşlerinin Suriye’deyken daha düzenli işe sahip olduğunu belirtmiş ve çocuklarının sorumluluğunu daha fazla paylaşabildiklerini ifade etmiştir (Yücel & Utas, 2018, s. 56). Dolayısıyla erkeğin çalışma hayatında mülteci sıfatıyla yer almaktan kaynaklanan daha ağır iş koşulları, kadınların dezavantajlılık halini daha da şiddetlendirmektedir.

Mülteci kadınların varış ülkesinin diline hâkimiyet ve özellikle de eğitim ve teknik yetkinlik konularında da mülteci erkeklere göre kayda değer dezavantajlarla karşılaştıkları söylenebilir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi’nin 2018 tarihli raporuna göre Türkçe konuşabildiğini söyleyen Suriyeli kadınların oranı %29,8’de kalmış, bu kişilerin de yalnızca %19,2’si Türkçe dil kursuna katıldığını belirtmiştir (Yücel & Utas, 2018, s. 41). Geri kalan kadınların dili kurlsız bir şekilde çevreden öğrendiği göz önünde bulundurulduğunda, Suriyeli kadınların büyük bölümünün fiziksel olmayan iş kollarında çalışacak sistematik bir dil yetkinliğine sahip olmadıkları görülecektir. Dahası, kamusal alandaki tartışmalara katılamadıkları için kendileriyle ilgili söylemin inşa edilme sürecine dâhil olamamaları neticesinde bu söylemin pasif bir nesnesi haline gelmektedirler.

Varış ülkesinin dilini bilmenin yanında çalışma yaşamında yer alabilmeyi sağlayacak asgari eğitim ve teknik yetkinlik düzeyine ulaşamaması da mülteci kadınlar için emek piyasasında yapısal bir engel teşkil etmektedir. Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların %20,9’u okuma yazma bilmezken üniversite mezunu oranı ise yalnızca %6,2’dir (AFAD, 2014b, s. 32). Okuma yazma bilmeyen kadınların dil öğrenebilmesi de bilenlere oranla çok daha zor olacaktır. Diğer taraftan göç etmeden önce kazanılmış olan yetkinliklerin varış ülkesinde belgelendirilebilmesi de önemli bir problemdir. Geriye ne eğitim kurumlarının ne de o kurumların verdiği belgelerin kaldığı bir ülkeden zorunlu ayrılış, aynı zamanda bu yetkinliklerin de geride bırakılması anlamına gelecektir.

Mültecilerim kız çocuklarının belirli eğitim imkânlarından mahrum olması da uzun vadede kadınların çalışma hayatında var olma ve toplumsal dikey hareketlilik fırsatlarından faydalanma olasılığını azaltan bir faktördür. Suriyelilerle ilgili örneklerde ataerkil toplum yapısı sebebiyle kız çocukların eğitimlerinin erkek çocuklarındaki kadar önemsenmemesi ve dini ya da geleneksel sebeplerle kız çocukların okumasının aileleri tarafından arzu edilmemesi kız çocuklarının eğitim haklarına erişmelerini büyük oranda engellemektedir (Genç & Öztürk, 2016, s. 82). Dolayısıyla Suriyeli çocukların ileriki hayatlarında annelerinin yaşadığı zorlukları yaşamaları kaçınılmaz olacaktır ve böylesi bir uygulama erkek egemen toplumsal yapıların hegemonik karakterlerini sürdürmelerine yol açacaktır.

Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyeliler için oluşturulmuş kamp- ların dışında yaşayan, diğer bir ifadeyle ekonomik anlamda düzenli gelire ihtiyaç duyan kişilerin arasında erkeklerin %18’i bir mesleğe sahip değilken bu oran kadınlarda %87’ye çıkmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2014a, s. 65). Bu oranlar kadınların mevcut şartlarda yeni girdikleri toplumun hiyerarşisindeki konumlarını değiştirme imkânına sahip olamayacaklarını göstermektedir. Yine geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların son bir ay içinde elde ettikleri gelir dağılımına bakıldığında ise bu kadınların %96,7’sinin hiçbir gelire sahip olmadığı görülmektedir (AFAD, 2014b, s. 30). Söz konusu kadınların %78,2’si gelecek yedi gün içerisinde yeterli yiyeceğe ya da yiyecek satın alabilecek paraya sahip olmadığını ifade etmiştir (AFAD, 2014b s. 63). Bu oranlar kadınların sahip oldukları sermaye ile iş kurma ya da bireysel eğitimlerine harcama yaparak daha nitelikli işlerde çalışma imkânlarına erişmeleri bir yana, hayatlarını sürdürebilecek kadar bile maddi yeterliliğe sahip olmadıklarını göstermektedir. Hayatlarını sürdürebilecek kadar kazanan kadınların ise bakmakla yükümlü oldukları kişilerin temel giderleri sebebiyle toplum hiyerarşisindeki mevcut statülerini değiştirecek bir birikimi ortaya koyabilmeleri pek mümkün görünmemektedir.

Varış ülkesindeki çalışma hayatı da mülteci kadınlar için cinsiyet temelli sayısız zorluklarla ve ayrımcılıklarla doludur. Göç edilen ülkede doğmuş, o ülkenin vatandaşı olan kadınların bile emek piyasasında cinsiyet temelli ayrımcılığa uğraması neredeyse sıradan hale gelmişken mülteci kadınların hem kadın olmaktan hem de mülteci olmaktan kaynaklanan dezavantajları onları adeta bir hayatta kalma savaşının içine sokmaktadır. Bu noktada öncelikle kadınların erkeklerden farklı olarak nasıl bir göç deneyimi yaşadığı ve emek pazarı içindeki yerleriyle sosyal servislere erişimlerini belirleyecek olan ülkeye giriş biçimleri önemli hale gelmektedir. Hayatta kalmak için göç etmek zorunda kalmış mülteci kadınlara göre nispeten daha rahat bir göç deneyimi yaşayan göçmen kadınlar bile çalışma yaşamının dışlanan unsurlarıdır. Göçmenlik boyutundan bakıldığında aile birleşmesinin önemli bir göç sebebi olduğu Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da göçmen kadınlar çoğunlukla ülkelere eş sıfatıyla ya da kendi giriş izni masraflarını karşılayan erkeğe bağımlı kişiler olarak giriş yapmaktadır. Bunun sonucunda da ekonomik ya da sosyal sahalarda erkeklere göre çok daha az yer almaktadırlar (Piper, 2005, s. 2). Ülkelerin emek gücünde hak ettikleri paya sahip olamayan kadınlar, çoğunlukla düşük statü-lü işlerde ve kötü çalışma koşullarında daha az gelirle çalışmaktadırlar (The United Nations Research Institute for Social Development [UNRISD], 2005, s. 118-119). Diğer bir ifadeyle göç sürecinde erkeğe bağımlı olmanın bedelini emek piyasasında da erkeğin gerisinde kalarak ödemektedirler.

Emek piyasasına mültecilik boyutundan bakıldığında ise kadınların dezavantajlı durumlarının daha da ağırlaştığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü'nün raporuna göre mültecileri bünyesine kabul edip yerleştiren ülkelerin temel uygunluk kriterlerine çoğunlukla kabul edilebilirlik kriteri eklediği görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin mültecilerin sağlık ya da güvenlik tehditleri oluşturabilme ihtimallerinden ve kapsamlı ve uzun dönemli sosyal yardıma ihtiyaç duyma ihtimallerinden kaygı duyduğunu göstermektedir. Dahası, burada bahsedilen uygunluk kriterlerinin karşılanması gereklidir fakat yeterli değildir. Bunların yanında eğitim, mesleki yetkinlik ve ekonomik anlamda kendi kendine yeterlilik önemli kriterler olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada çoğu toplumda görülen tipik toplumsal cinsiyet katmanlaşmasının da bir sonucu olarak kadınlar erkeklere göre genelde daha az eğitilmiş, daha az mesleki yetkinlik ve deneyime sahip oldukları için kendilerinden talep edilen kriterleri karşılamada daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar (UNRISD, 2005, s. 115) ve emek piyasasına dâhil olmaları da daha zor olmaktadır. Hane içinde kendilerine yüklenen çocuk yetiştirme ve ev işlerini halletme gibi ek sorumluluklar dola-yısıyla kadınların eğitim, mesleki yetkinlik ve iş deneyimi açığını kapatabilmeleri de imkânsız hale gelmektedir. Böylece kadın ve erkek arasındaki mevcut

sorumluluk dağılımı, kadınları dezavantajlı hale getiren yapıyı her defasında yeniden üretmektedir.

Mülteci kadınlar, göçmen kadınlara kıyasla işkence, şiddet ve ölüm tehlikesinden kurtulma gibi daha zorlayıcı bir gerekçeyle göç etmekte ve bir anlamda göçe hazırlıksız yakalanmaktadır. Mülteci kadınlar bir yandan ayrıldıkları ülkeleriyle tüm bağlarını kopararak diğer yandan ise sahip oldukları tüm maddi varlıkları ve mesleki unvanları geride bırakarak varış ülkesindeki çalışma hayatına ilk adımlarını kendi geçmişlerinden gelebilecek herhangi bir maddi ya da manevi desteğe sahip olmaksızın atmak zorunda kalmaktadırlar. Diğer taraftan belirli niteliklere ve mesleki yetkinliklere sahip kadınlar için de ‘mülteci bir kadın olma’ halinin karşı karşıya bıraktığı kayda değer bir ‘yardımcı yerli’ tavrı vardır. Mültecilikle bağdaştırılan ‘dayanaksız olma’ ve ‘yardıma muhtaç olma’ hali, onlara bir işin gerektirdiği niteliklere sahip oldukları için değil de zor koşulları hafiflesin diye iş verme tavrını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kadınların mesleki anlamda ne kadar donanımlı olduğunun yerli işveren için çok fazla önemi yoktur ve mülteci kadınlara sunulan iş imkânları çoğunlukla mülteci kadınların nitelik ve yetkinliklerinden bağımsızdır.

Emek piyasasında belirli bir gelire erişen kadınlar ise bu kez de haneleri içinde başka sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Mülteci hanesi içinde erkeklerin kadınlardan daha az maaş alması, düzenli bir işe sahip olamaması ve hanenin geçimini sağlamaya yetecek gelir elde edememesi gibi durumlarda toplum tarafından inşa edilmiş geleneksel erkeklik rollerini yerine getiremediklerini düşünen erkeklerde kızgınlık, utanç, eksiklik hissi ve özgüvensizlik duyguları açığa çıkmaktadır. Bunun sonucunda da hane içinde toplumsal kadınlık-erkeklik rollerine bağlı gerilimler görülebilmektedir (Körükmez, Karakılıç & Danış, 2020, s. 34-35). Diğer bir ifadeyle mülteci kadından toplumsal hayatta yer alma, düzenli bir gelire sahip olma ve iş yaşamında ilerleme gibi konularda erkeğin gerisinde olması beklenmektedir. Ayrıca varış ülkesindeki toplumsal cinsiyet rol ve normlarının geldikleri ülkeye göre farklılaşması ve mülteci kadınların varış ülkesinin normları yönünde dönüşmeye başlaması söz konusu kadınları yeni bir tür şiddetle karşı karşıya bırakmaktadır (Körükmez, Karakılıç & Danış, 2020, s. 39). Böylece kadınların içine girdikleri yeni topluma uyum sağlamaya ya da en azından o toplumun günlük yaşamına dâhil olmaya yönelik her adımı bizzat çevrelerindeki erkekler tarafından basılanacaktır.

Varış ülkesinde çalışmak zorunda olma halinin en ağır tecrübelerle yaşandığı örnekler hiç şüphesiz ‘seks işçiliği’ sektöründe görülmektedir. Kaynaklara erişme konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan, şiddete uğradığı zaman destek ve korunma mekanizmalarından yararlanamayan mülteci kadınlar, LGBTİ bireyler ve kız çocukları hayatta kalabilmenin bir yolu olarak seks işçi-

liği sektörünün bir parçası olabilmektedirler (Ördek, 2017, s. 32). Seks işçiliği, kadın bedeninin erkek hazzı için sömürülmesi anlamına gelmekte ve kadının varlığını erkeğin cinsel isteklerinin yanında önemsizleştirmektedir. Dolayısıyla mülteci kadın, özne olarak konumlanan erkek karşısında nesneleşmekte, ikincil ve bağımlı bir konuma yerleşmektedir.

Mülteci kadınların ayrıldıkları ülkelere dönüş ve döndükten sonra o ülkelerde yeniden tutunma süreçleri de oldukça sancılı geçmektedir. Rövanşist bir cezalandırma biçimi olarak cinsel istismar, yasal statüye resmiyet kazandırmak için cinsel zorbalık, karar alma mekanizmalarının dışına itilme, kaynaklara ulaşılmasını engelleme ya da zorlaştırma gibi durumlar geri dönen kadınların sık karşılaştığı olaylardır (UNHCR, 2003, s. 20). Siyasal çatışma ve kargaşa ikliminden yeni çıkmış ya da henüz tam anlamıyla çıkamamış geri dönüş devletlerindeki yasal boşluklar en çok kadınları ve çocukları etkileyecektir. Bir yandan ülkeden ayrılırken geride bıraktıkları taşınır ve taşınmaz malları aynı şekilde bulamama sebebiyle yaşanan barınma ve hayatını devam ettirecek maddi yeterliliğe sahip olamama durumu, diğer yandan ülkede oturmuş ve iyi işleyen bir asayiş sisteminin ve hukuk düzeninin olmamasının getirdiği güvenlik sorunu kadınların en çok karşılaşacağı zorluklar olacaktır.

Suriye'ye döndüğünde bir iş bulabileceğini düşünen Suriyeli kadın oranı ise yalnızca %36,3'tür (AFAD, 2014b, s. 70). Ekonomik olarak kendi kendilerine yeterli olacak gelir elde etmeleri için gerekli çalışma olanaklarına sahip olamayan kadınlar, ülkenin restorasyon döneminin yine dezavantajlı grubu olacaktır. Emek piyasasında yeterince yer bulamayan kadınlar, söz konusu restorasyon döneminin karar alma mekanizmalarında yer alacak sermaye birikimi seviyesine ve toplumsal statüye asla ulaşamayacak ve sonuç olarak karar alma mekanizmalarını tümüyle erkeklere bırakacaklardır.

Mültecilere Yönelik Söylemlerde Kadın Olmak

Zorunlu göç konusuna toplumsal cinsiyet ve kadın araştırmalarının lensleriyle bakmayı gerekli kılan önemli bir etmen de başka bir ülkeye zorunlu sebeplerle sığınmış olan kadınlarla ilgili inşa edilen ve söz konusu kadınların sığınulan ülkedeki yaşamını doğrudan olumsuz bir şekilde etkileyen toplumsal söylemlerdir. Bu söylemler hem erkek egemen toplumsal hiyerarşiyi yeniden üretmesiyle hem de mülteci kadınlar için eylem ve söylemin sınırlarını belirlemesiyle doğrudan bir etkiye sahiptir. Ev sahibi erkeğe göre mülteci kadın, ev sahibi kadın ve mülteci erkekten sonra dördüncül konuma yerleşmektedir. Yani hem ev sahibi – mülteci ikiliğinden hem de yerleşik toplumsal cinsiyet kabullerinden kaynaklanan bir dezavantaja sahiptir. Dolayısıyla mülteci kadınla ilgili kullanılan dil, iki katmanlı bir astlık – üstlük ilişkisi kurgulamaktadır.

Dilin kullanımı, toplumsal bir şekilde belirlenmektedir. Dil toplumsal farklılaşmanın bir ürünüdür, yani dil toplum içinde etkileşim halindeki insanların toplumsal kimliğine, onların toplumsal olarak belirlenmiş hedeflerine, toplumsal ortamlarına ve bunlara benzer faktörlere göre şekillenir (Fairclough, 2001, s. 17). Dilin kullanım biçimi olan söylem ise toplumsal bir pratiktir. Toplumsal pratikler toplumsal gerçeklikleri (nesneler, durumlar, kimlikler, sosyal ilişkiler...) inşa ederler. Buradan hareketle söylemin sosyal gerçekliği inşa ettiği söylenebilir (Fairclough & Wodak, 1997, s. 258-284). Söylemin bir yandan toplumu inşa ediyor olması diğer yandan toplum tarafından şekillendiriliyor olması (Fairclough & Wodak, 1997, s. 258), toplumsal cinsiyetle ilgili söylemin de hem toplum tarafından şekillendirildiğini ve aslında toplumun derin yerleşik kanaatlerinin bir yansıması olduğunu hem de söz konusu söylemin toplum içinde kadınlığı inşa ettiğini göstermektedir.

Aktörler bir taraftan herhangi bir şeyin sunuluş şeklini kontrol ya da manipüle edebilirlerken diğer taraftan ise o şeylerle ilgili rutin ve konforlu algı biçimlerini korumak ve sürdürmek için seçici bir algılama şekline yer verebilirler (Heracleous, 2004, s. 177). Irkçılık ve cinsiyetçilik öteki hakkındaki şahsi fikirler değil, baskının toplumsal yapıya dönüşmüş halidir; fakat toplumsal yapılar da bireylerin gündelik yaşamlarındaki sürekli üretimi ve yeniden üretimi olmaksızın var olamazlar (Räthzel, 1997, s. 59). Dolayısıyla 'mülteci kadın' imgesinin toplum tarafından inşa edilişi bir yandan toplumun belirli gömülü özelliklerinin bir yansımasıdır diğer taraftan da o özellikleri barındıran toplumsal yapıyı yeniden üretir. Bu noktada mülteci kadınlar söylemin toplumsal inşacı yönünün pasif ve edilgen birer nesnesi haline gelmektedirler.

Söylemsel anlamda mülteci kadınların karşılaştığı başlıca sorunlardan bir tanesi, dilin hafızayı biçimlendiren ve böylece kimlik inşa eden yönünden mahrum kalmalarıdır. Kişilerin kim olduğuyla ilgili kolektif anlatılar bu kişilerin bireysel tarihleriyle etkileşime girerek kişilerin kimlik algısını ve çevreyi anlamlandırma biçimlerini meydana getirirler (Espin, 2015, s. 32). Mekânların, insanların ve hatta tanıdık kokuların yokluğu bir kimliğin inşa edilmesinin önünde söylemsel bir engel yaratır ve ortaya çıkan boşluk kaçınılmaz olarak hatırlanabilen imajlarla doldurulur (Espin, 2015, s. 31). Kolektif hafıza üzerine önemli çalışmalar yapmış Halbwachs (1980; 1992) kişilerin geçmişe dair hatırladıklarının, o kişilerin içinde bulundukları grupların kolektif inşasının bir ürünü olduğunu belirtir. Bu noktada zorunlu göçe maruz kalmış bir kişinin geçmişini anlamlandırabilmek ve bugünkü kimliğini inşa edebilmek için ihtiyaç duyacağı kolektif hafızaya ulaşabilmesi oldukça zordur. Bir taraftan kolektif hafızayı birlikte oluşturduğu kişilerden zorunlu olarak uzaklaşmış, diğer taraftan o hafızadaki imajları oluşturan uzaklaşmış ülkedeki mekâna ait unsurları geride bırakmıştır. Bu durum ise kaçınılmaz olarak mültecilere yersiz yurtsuzluk ve kimliksizlik hissi verecektir. Şüphesiz ki bu durum varış ülke-

sinde toplumsal ilişkilere dâhil olma ve sosyal yaşama uyum sağlama imkânları erkeklerle göre daha kısıtlı olan kadınları nispeten daha fazla etkileyecektir.

Dil konusundaki yetkinlik de kadınların söylemsel anlamdaki dezavantajının önemli sebeplerindendir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi araştırmasında Türkiye’deki Suriyeli kadınların ev sahibi toplumla sosyal ilişkilerinin önündeki en büyük engel olarak %47 ile dil bariyeri ilk sırada yer almaktadır (Yücel & Utaş, 2018, s. 52). Öncelikle bir dili bilmek, o dilde söylem inşa edebilmenin ön koşuludur. Dolayısıyla göç ettiği ülkenin dilini konuşamayan mülteci kadınların toplumda hâkim olan söylemin inşasına herhangi bir etki edebilmesi mümkün olmayacaktır. Dahası, dil engelinin mekânda var olma imkânlarını kısıtlayan daha dolaylı söylemsel etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu noktada Gramsci (1971), her bir insanın profesyonel faaliyetleri dışında belirli oranda entelektüel faaliyette de bulunduğunu savunmuştur. Bu sayede belirli bir dünyayı algılayış biçimini temsil ettiğini, ahlaki davranış ortaya koyduğunu ve bu sayede belirli bir dünya algısını sürdürdüğünü ya da onun değişimine katkıda bulunduğunu, yani yeni düşünce biçimleri yarattığını belirtmiştir. Böylece Gramsci entelektüel olmama (*non-intellectual*) halini reddeder. Yani her insan entelektüeldir, fakat bazıları bu entelektüel potansiyeli gerçekleştirebilir (s. 9). İşte mülteci kadınlar için entelektüel potansiyeli gerçekleştirmek, kamusal alanında yer almakla ve toplumsal ilişkilere dâhil olmakla mümkün olabilecektir. Oysa dil bilmeme durumu söz konusu kadınları kamusal alandaki her türlü faaliyetten ve mesleki ya da mesleki olmayan beşeri ilişkilerden alıkoymakta, onları dar bir alanda izole etmektedir. Böylece mülteci kadınların kendi hakikatlerini inşa eden etkin/kurucu özneler olmaları imkânsız hale gelmekte ve kendileriyle ilgili hakikatlerin dışarıda oluşturulduğu edilgen nesnelere dönüşmektedirler.

Nitekim mültecilerle ilgili özellikle sosyal medya mecralarında inşa edilen nefret söylemi, mültecilere karşı toplumda önyargı oluşmasına ve bu kişiler ile bu kişileri ilgilendiren meselelerin toplumsal ilişkilerin dışına itilmesine sebep olmaktadır (Kuş, 2016, s. 105). Bu noktada zorunlu göçün erkek ya da kadın fark etmeksizin başlı başına bir olumsuz söylem inşası sebebi olduğunu belirtmek lazımdır. Göktuna Yaylacı ve Çarpar (2019) zorunlu göç deneyimi yaşamış sığınmacı erkekliğin temsilinin de tıpkı kadınlığın temsilindeki gibi sorunlu olduğu tespitini yapmaktadırlar. Diğer taraftan mülteci kadınların omuzlarına mülteci olmanın yanında bir de toplumların hâkim cinsiyet algılarının yükü binmektedir.

Kadın ve erkeklerin ev sahibi halkın zihnindeki konumları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu zihinlerde göçle ülkeye giriş yapmış erkekler nispeten daha bağımsız özneler olarak konumlandırılırken kadınlar toplumsal söylemlere pasif ve bağımlı bir nesne olarak konumlandırılmakta-

dır. Söz gelimi, aile birleşimi maksadıyla yapılan göçlerde kadın kocasının, ailesinin, akrabalarının peşinden gelen bağımlı ve ikincil öge yani eş, çocuk veya gelin olarak algılanmaktadır (Şeker & Uçan, 2016, s. 207).

Çalışma hayatının toplumsal cinsiyete dayalı sınıflandırılışları da belirli işlerin erkeklere ya da kadınlara doğuştan/doğal uygunluğuna yönelik temel varsayımlarla yine toplum tarafından inşa edilmektedir (Morokvašić, 2014, s. 360). Söz gelimi bilgi teknolojileri ile uğraşan erkek ve ev/bakım işleriyle uğraşan kadın, küresel göç fenomenini algılama biçimlerimizi domine eden sembolik figürlerdendir. Buna benzer paradigmatik ayrımlar, çok kalifiye erkek az kalifiye kadın basmakalıp inanışını güçlendirmektedir (Kofman, 2013, s. 595). Bu algının doğal sonucu olarak da mülteci erkek işe yarar olarak kabul edilmekte, mülteci kadın ise mülteci erkeğin işgücünden faydalanmak istemenin katlanılması gereken zorunlu bedeli olarak görülmektedir.

Kadınların Arap kültüründe ikincil konumda olduğuna ve kadına değer verilmediğine yönelik algı da (Erdoğan, 2020, s. 63) yine Suriyeli kadınlarla ilgili hâkim söylemi şekillendiren unsurlardan biridir. Böylece kendi kültüründe bile değer göremeyen Suriyeli kadınlara değer vermemek pek çok kişi için meşrulaştırılmış ve sıradanlaştırılmış bir tavır haline gelmektedir. Dahası bu değer vermeme tavrı, kolay elde edilebilirlik algısını da beraberinde getirebilmektedir. Nitekim Suriyeli kadınlarla evlilik, yerli erkekler açısından düşük maliyetli ve bir komisyoncu vasıtasıyla kolaylıkla ulaşılabilir bir şey olarak görülebilmektedir (Ünal & Doğan, 2020, s. 3294).

Mülteci kadınlara yönelik cinsel saldırılar ise çoğu zaman belirli sözde meşrulaştırıcı söylemsel temeller üzerine oturtulmaktadır. Bu çerçevede değerlendirilebilecek söylemlerin başında ise Suriyeli kadınların fuhuş ve ahlaki bozulmayla ilişkilendirilmesi gelmektedir (Ünal & Doğan, 2020, s. 3316-3317). Özellikle yalnız yaşayan evlenmemiş ya da dul Suriyeli kadınların ekonomik ve sosyal çaresizliklerinin istismarı, söz konusu kadınların zaten ahlaksız olduğu söylemiyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Pek çok toplumun da cinsel saldırıya uğramış mağduru/kurbanı suçlama eğiliminde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Böylesi bir toplumsal dışlanma; kadınlar için utanç, kendinden nefret etme ve depresyon gibi ileri düzey duygusal hasarlara sebep olabilmektedir (UNHCR, 2003, s. 24). Böylece cinsel saldırının mağdurları ‘saldırımı hak eden – hak etmeyen’ sınıflandırmasına tabi tutularak suçlanmakta ve failleri ise bu sınıflandırmayı göz önünde bulundurarak cinsel saldırı tercihlerini belirlemeleri sebebiyle temize çıktıklarını düşünmektedirler.

Sahipliğin altını çizen bir tutum ortaya koymak, mülteci kadınların geçiciliklerini vurgulamak, kendi meşruiyetlerinin ve kalıcılıklarının altını çizmek için kullanılan alaylı dil, yerli toplumun mülteci kadınlara yaklaşımının önemli unsurlarındandır. Yerli toplum tarafından “Sanki ev sahibiymiş gibi bağırıyor.” ve “Sanki onlar bizim değil biz onların ülkemizdeymişiz gibi davranı-

yor.” gibi ifadeler ortaya konabilmektedir (Saygın, 2020, s. 106-107). Mülteci kadınlara ikincil konumlarını her fırsatta hatırlatan söz konusu ifadeler bu kadınların göç ettikleri ülkede sağlam ve kalıcı sosyal ilişkiler inşa etmelerinin ne kadar zor olduğunu da göstermektedir. Bununla birlikte günlük yaşamını normalleştirmeye çalışan mültecilerin de mağduriyetleri ya küçümsemekte ya da tamamen reddedilmektedir. Bu söylemlere göre Suriyeli mültecilerin davranışları, tavırları ve yaşam biçimleri bir mağdurdan beklenenden farklıdır (Erdoğan, 2020, s. 60). Yani mülteci kadınlardan beklenen ikincilliklerini ve mağdurluklarını hiçbir zaman unutmamaları ve gündelik yaşamda asla bir yerli gibi davranmamalarıdır.

Tehdit algısı ve korku, ev sahibi ülke toplumunda görülen önemli duygu ve algı durumuna karşılık gelmekte ve mültecilerle ilgili söylemi de önemli ölçüde şekillendirmektedir. Tehdit algısını, yaklaşımda olan zarar beklentisi şeklinde tanımlamak mümkündür (Cohen, 1979, s. 4). Söz konusu tehdit algısı, doğrudan bireysel güvenlik riskine yönelik olabileceği gibi çalışma imkânlarına, kamu hizmetlerinin kalitesine ve gündelik toplumsal hayatın çeşitli aşamalarına yönelik olarak da hissedilebilmektedir. Mültecilerin kendine özgü ihtiyaçlarını ve günlük yaşam pratiklerini daha da yakınlarında görmeye başlayan ev sahibi devletlerin vatandaşları, hem kıtlık ve bölünmüşlük hissi yaşayabilmekte hem de kendilerine has geleneksel özelliklerini koruma konusunda kontrol kaybı yaşadıklarını düşünebilmektedirler (Mandel, 1997, s. 80). Bunun da temelinde mültecilerin gündelik hayata getirdikleri farklılık ve çeşitlilikten dolayı ev sahibi ülke vatandaşlarının eskiden beri var olanı yani alışık olunanı kaybetme korkuları yer almaktadır.

Türk vatandaşlarının iş imkânlarının Suriyeliler sebebiyle azaldığını ve işsizliğin bu sebeple arttığını düşünenlerin sayısı da oldukça fazladır (Morgül, Savaşkan & Mutlu, 2021, s. 32-36). Bu durum zaten iş imkânı oldukça kısıtlı olan Suriyeli kadınları çalışma ortamlarından daha da uzaklaştıracak, iş bulabilmiş olanların ise sosyal baskıya uğramasına sebep olacaktır. Bunun yanında Suriyelileri modern yaşam tarzına yönelik bir tehdit olarak görenlerin sayısı da az değildir (Morgül, Savaşkan & Mutlu, 2021, s. 32-36). Suriyeli kadınların dindarlığının Suriyeli erkeklere göre daha görünür olmasından dolayı dindar Suriyeli kadınların modern değerlere yönelik bir tehdit oluşturduğuna dair algıdan kaynaklanan nefret söylemlerinin ve hatta nefret saldırılarının da asıl hedefi kadınlar olmaktadır.

Mülteci kadınların zaman zaman bizzat yerli kadınlar tarafından tehdit olarak görülmesi de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Suriyeli kadınlar yerli erkekleri baştan çıkaran, yuva yıkan ya da kuma tehdidi oluşturan kişiler olarak görülmekte ve çoğu zaman bizzat yerli kadınlar tarafından ötekileştirilmektedir (Ünal & Doğan, 2020, s. 3297-3303). Suriyeli kadınlar hem yerli kadınların evlenememelerinin sebebi olarak görülmekte ve hem de Suriyeli

bekâr erkek sayısındaki artışa sebep olmaları dolayısıyla toplumda görülen taciz ve adi suç oranlarındaki artışın dolaylı failleri olarak suçlanmaktadır (Ünal & Doğan, 2020, s. 3312-3315). Öncelikle burada tehdit olarak görülen, bizzat toplumsal cinsiyet kabulleri ile inşa edilmiş kadınlığın kendisidir. Diğer bir ifadeyle toplum kendi inşa ettiği kadınlığı yine kendisi için bir tehdit olarak görmektedir. Dahası toplumsal dezavantajlılıkla mücadele konusunda yerli kadınlardan destek görmesi gereken mülteci kadınların, umulanın tam aksine yerli kadınlar tarafından istenmeyen kişiler olarak kodlanması toplumsal cinsiyet kaynaklı dezavantajlılık halini daha da şiddetlendirmektedir.

Sonuç

Ana akım göç araştırmalarında ihmal edilen toplumsal cinsiyet boyutunu zorunlu göç konusunun merkezine oturtma amacıyla yola çıkan bu çalışma bir taraftan zorunlu göç sürecinde kadın olma durumunun kendine has söylemsel olmayan deneyimlerini ortaya koymaya çalışmış diğer taraftan ise bu süreçte kadınlığın söylemsel inşasını incelemiştir. Bu incelemenin neticesinde kadın mültecilerin zorunlu göç sürecinin erkek mültecilerden oldukça farklı deneyimler içerdiği ve toplum tarafından 'mülteci kadın' imgesinin 'mülteci erkek' imgesinden tamamen farklı bir biçimde inşa edildiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç ise zorunlu göç etmiş kadınlar ve erkekler için bambaşka seçeneklerin, imkânların ve sınırlılıkların ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle kadınların zorunlu göç ve varış ülkesine yerleşme sürecindeki eylem ve söylemlerini belirleyen yapıların seçenekler sunma, belirli ihtimalleri ortadan kaldırma, sınırlar koyma ve belirli alanlardan dışlama anlamındaki etkileri kadınlar ve erkekler için tamamen farklıdır.

Zorunlu göç kararı almış kadınlar, ayrılmak durumunda kaldıkları ülkeden başlayarak göç rotaları boyunca ve en sonunda da varış ülkesinde cinsel aşağılanmadan, cinsel fiziksel şiddete ve hatta tecavüze kadar birçok cinsiyet temelli saldırı biçimiyle karşılaşabilmektedirler. Fiziksel zorluklara karşı kırılganlığı erkeklerle göre daha fazla olan kadınlar, zorunlu göç durumunun olmadığı ülkelerde bile bu kırılganlığın ortaya çıkardığı tehditlerden ancak hukukun koruyuculuğu sayesinde korunabilirken hukukun herhangi bir koruyuculuğunun kalmadığı zorunlu göç süreçlerinde ise söz konusu tehditlerle tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu kadınların göç süreçlerindeki durumlarının iyileştirilmesi için ise hiç şüphesiz ki uluslararası kamuoyuna önemli görevler düşmektedir.

Pek çok varış ülkesindeki hâkim patriarkal toplum yapı, bu ülkelere göç etmiş kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi hayattaki imkân ve seçeneklerine ciddi sınırlar çizmektedir. Emek piyasasına girmeleri önündeki yapısal engeller bu kadınların hızlı yer değiştirme kaynaklı kişisel engelleriyle de birleşerek

kadınları başta barınma, sağlık hizmetleri ve gıdaya erişim olmak üzere her türlü eğitim, sosyalleşme ve iş olanaklarından mahrum bırakmaktadır. Varış ülkesinde ekonomik özgürlüğünü elde edebilmesi ya da en azından hayatını sürdürebilmesi düzenli bir gelire sahip olmasına bağlı olan mülteci kadınlar bir yandan üzerlerine yüklenen annelik rolü sebebiyle evden dışarı çıkamamakta diğer yandan ise dil bilgisi, mesleki ve teknik eğitim ve iş deneyimi eksikliği sebebiyle emek piyasasına girememektedirler. Çoğunlukla fiziksel güce dayalı işlerde niteliksiz işgücü olarak çalıştıkları için ise karar alma süreçlerine dâhil olarak emek piyasasında karşılırlarına çıkacak yapısal engelleri ortadan kaldıracak ve toplum hiyerarşisindeki makûs talihlerini tersine çevirecek bir toplumsal statüye asla erişememektedirler.

Toplumsal cinsiyet kaynaklı söylem inşası ise mülteci kadınların dezavantajlılık halini daha da şiddetlendirmektedir. Kadınların günlük yaşam pratikleri, hem kadınlığın hem mülteciliğin toplumsal inşasından olumsuz etkilenmekte, söz konusu söylemler mülteci kadın eylemleri için adeta bir yapısal bariyer meydana getirmektedir. Diğer taraftan mülteci kadınlar mülteci erkeklerin yanında ve onlara bağlı birer nesne olarak konumlandırıldıkları için bir öznenin sahip olduğu karar verme ve kararlarda esas alınma ehliyetlerinden de mahrum kalmaktadır. Dahası varış ülkelerinde ciddi dil engelleriyle karşılaşan mülteci kadınlar, kendileriyle ilgili söylemin inşasında yer alamadıklarından bu söylemlerin pasif birer nesnesine dönüşmektedirler ve asla bir özne haline gelememektedirler.

Mülteci kadınlığın toplumsal inşasının bir tarafında varış ülkesinin sosyal hayatına girmeye çalışan mülteci kadınlara bu ülkelerde 'geçici' olduklarının hatırlatıcı söylemler, diğer tarafında ise mülteci kadınların yerli toplumun günlük yaşamına yönelik bir tehdit olarak algılanması sonucu onları birer suçlu olarak konumlandıran söylemler yer almaktadır. Daha dikkat çekici nokta ise mülteci kadınların yerli kadınların zihninde yer alış biçimidir. Toplumsal cinsiyet algısının yapısal bariyerlerini aşma konusunda destek alabilecekleri yerli kadınlar tarafından erkekleri baştan çıkarıp yuva yıkan kadınlar olarak konumlandırılan mülteci kadınlar, böylece toplumsal cinsiyet algısının yeniden üretilmiş bir yapısal hegemonyasıyla karşılaşmaktadırlar.

Çalışma süresince üzerinde durulan noktaların ışığında göçün ve özellikle de zorunlu göçün toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması, göç sürecinin getirdiği kadınlara has deneyim ve engellerin daha iyi anlaşılmasına ve böylece mülteci kadınların karşı karşıya kaldığı yapısal sınırlılıkların ortadan kaldırılması yolundaki çabalara önemli bir katkı sağlayacaktır. Kadınlar erkek göçünün bağımlı ve önemsiz bir unsuru değildir. Kadın göçü başlı başına tecrübe edilen, önemli derecede kendine haslıklar içeren, bağımsız ve dikkate alınmayla değer bir olgudur.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2014a). *Suriye'den Türkiye'ye nüfus hareketleri kardeş topraklarındaki misafirlik*. Erişim: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17932/xfiles/webformatisuriyedenturkiye_yenufushareketleri_1_.pdf
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2014b). *Türkiye'deki Suriyeli kadınlar*. Erişim: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki_suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf
- Amelina, A. & Lutz, H. (2019). *Gender and migration: Transnational and intersectional prospects*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Cankurtaran, Ö. & Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak*. Ş. Bahar Özvarış & T. Erdost (Ed.). Ankara: Merdiven Yayın.
- Carling, J. (2005). Gender dimensions of international migration. *Global Migration Perspectives* (No. 35). Geneva: Global Commission on International Migration. Erişim: <https://www.refworld.org/docid/42ce54e94.html>
- Cohen, R. (1979). *Threat perception and international crisis*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019*. Ankara: Orion Kitabevi. Erişim: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>
- Espin, O. M. (2015). A geography of memory: A psychology of place. O. M. Espin & A. L. Dottolo (Ed.), *Gendered journeys: Women, migration and feminist psychology* (s. 29-53) içinde. London: Palgrave Macmillan.
- Fairclough, N. (2001). *Language and power* (2. Baskı). London: Routledge.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. T. Van Dijk (Ed.), *Discourse as social interaction* (s. 258-284) içinde. London: Sage.
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014, Ekim 22). *Resmi Gazete* (Sayı: 29153). Erişim: <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf>
- Genç, H. D. & Öztürk, D. (2016). Türkiye'deki Suriyeli kadınlar: Mevcut durumları, sorunlar ve çözüm önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 21(84), 67-91.
- Glenn, E. N. (1998). Gender, race, and class: Bridging the language-structure divide. *Social Science History*, 22(1), 29-38. Erişim: <http://www.jstor.org/stable/1171562>
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. Q. Hoare & G. N. Smith (Ed. & Çev.). London: Lawrence and Wishart.
- Göktuna Yaylacı, F. & Çarpar, M. C. (2019). Zorunlu göçün görün(e)meyen aktörleri: Temsil ve toplumsal cinsiyet bağlamında sığınmacı erkekler. *Journal of Economy Culture and Society*, 60, 61-85.
- Gönül, S. (2020). Zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli kadınların evlilik deneyimleri. K. Biehl & D. Danış (Ed.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* (s. 101-121) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. L. A. Coser (Ed. & Çev.). Chicago: University of Chicago Press.

- Halbwachs, M. (1980). *The collective memory*. F. J. Ditter & V. Y. Ditter (Çev.). New York: Harper & Row Colophon Books.
- Hanbay Çakır, E. & Karabacak H. (2019). *Mülteci kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve şiddetle mücadele*. Y. Şahin Akıllı & Y. Kalaylıoğlu (Ed.). Ankara: Şen Matbaa.
- Heracleous, L. (2004). Interpretivist approaches to organizational discourse. D. Grant, N. Phillips, C. Hardy, L. Putnam & C. Osrick (Ed.), *Handbook of organizational discourse* (s. 175-192) içinde. Beverly Hills: Sage.
- Kofman, E. (2013). Gendered labour migrations in Europe and emblematic migratory figures. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(4), 579-600. Erişim: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.745234>.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z. & Danış, D. (2020). *Mecburiyet, müzakere, değişim: Suriyeli kadınların çalışma deneyimleri ve toplumsal cinsiyet ilişkileri*. İstanbul: GAR (Göç Araştırmaları Derneği) Kitaplık.
- Kuş, O. (2016). Dijital nefret söylemini anlamak: Suriyeli mülteci krizi örnek olayı bağlamında BBC World Service Facebook sayfasına gelen yorumların metin madenciliği tekniği ile analizi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (51), 97-121.
- Lazar M. M. (2005). Politicizing gender in discourse: Feminist critical discourse analysis as political perspective and praxis. M. M. Lazar (Ed.), *Feminist critical discourse analysis* (s. 1-28) içinde. London: Palgrave Macmillan.
- Mandel, R. (1997). Perceived security threat and the global refugee crisis. *Armed Forces & Society*, 24(1), 77-103. Erişim: <http://www.jstor.org/stable/45347232>
- Morgül, K., Savaşkan, O. & Mutlu, B. (2021). *İstanbul'da Suriyeli sığınmacılara yönelik algı ve tutumlar: Partizanlık, yabancı karşıtlığı, tehdit algıları ve sosyal temas*. İstanbul: Türkiye Ekonomik Sosyal Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Morokvašić, M. (2014). Gendering migration. *Migracijske i Etničke Teme [Migration and Ethnic Themes]*, 30(3), 355-378. doi:10.11567/met.30.3.4.
- Ördek, K. (2017). *Türkiye'de "geçici koruma" altında Suriyeliler ve seks işçiliği*. Ankara: Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği.
- Piper, N. (2005). *Gender and migration*. Geneva: Global Commission on International Migration. Erişim: <http://incedes.org.gt/Master/pipersesentacuatro.pdf>
- Räthzel, N. (1997). Gender and racism in discourse. R. Wodak (Ed.), *Gender and discourse* (s. 57-80) içinde. London: SAGE.
- Reed, H. (2018). Forced migration and undocumented migration and development. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*. Erişim: https://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/expert/28/EGM_Holly_Reed.pdf
- Saygın, H. (2020). Dilbilimsel etnografik açıdan Anadolu'da kadınlığın müzakeresi ve inşası. K. Biehl & D. Danış (Ed.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* (s. 101-121) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi.
- Shandilya, D. & Chachra, S. (2022). Introduction. ActionAid Association (Ed.), *Women Refugee Voices from Asia and Africa: Travelling for Safety* (s. 3-11) içinde. London: Routledge.

- Şeker, D. & Uçan, G. (2016). Göç sürecinde kadın. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214. doi:10.18026/cbusos.36200.
- Perruchoud, R. & Redpath-Cross, J. (Ed.). (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). (No: 31). Cenevre: IOM (The International Organization for Migration) Yayınları.
- The United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (1951a). *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees*. Erişim: <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>
- The United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (1951b). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği (Çev.). Erişim: <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- The United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2003). *Sexual and gender-based violence against refugees, returnees and internally displaced people*. Erişim: <http://www.unhcr.org/3f696bcc4.pdf>
- The United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR]. (2021). *Global trends: Forced displacement in 2020*. Erişim: <https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020>
- The United Nations Research Institute for Social Development [UNRISD]. (2005). *Gender equality: Striving for justice in an unequal world*. Erişim: [https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/1FF4AC64C1894EAAC1256FA3005E7201?](https://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/1FF4AC64C1894EAAC1256FA3005E7201?)
- Türkiye Göç İdaresi. (2021). *Geçici koruma*. Erişim: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Ünal, S. & Doğan, F. (2020). Yerli halkın bakışından Suriyeli kadın sığınmacılar: Mar-din’de yabancının ötekileştirilmesi ve ahlaki dışlama. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3284-3327. doi:10.26466/opus.619452.
- Yücel, A., Utaş, C., Luchsinger, G., Kavlak, İ. V., Kristjansdottir, I. B. & Freizer, S. (2018). *Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocukların ihtiyaç analizi*. A. S. Alioğlu (Çev.). Ankara: The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women [UN WOMEN]. Erişim: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/turkey/the%20needs%20assessmenttrwebcompressed.pdf?la=en&vs=3220>